

Representation of teachers' lived experiences of functions implementation and challenges of art education in primary schools

Mohammad Amini^{1*}, Majideh Laqabdost Arani²

پذیرش مقاله: ۱۴۰۰/۱۰/۲۹

دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۱۹

Accepted Date: 2022/01/19

Received Date: 2021/11/10

Abstract

Objective: The main purpose of this study was to analyze the functions, implementation and challenges of art education in primary schools based on the lived experiences of teachers.

Method: This research has been done qualitatively and using the phenomenological approach. Participants in the study included all primary school teachers in Aran and Bidgol in Isfahan province. Using purposive sampling method, the narratives and experiences of 19 teachers as the main participants in the study were collected in accordance with the principle of theoretical saturation and then organized and analyzed. The data collection tool was a semi-structured in-depth interview that focused on three key questions that attempted to document the lived and thought-provoking experiences of the participating teachers about the functions, implementation, and challenges of elementary school art education. The seven-step Colaizzi method was used to analyze the research data.

Findings: The research findings showed that the participating teachers have a good knowledge and mentality about the role and various functions of art education in primary school. Also, they use various activities, especially painting and handicrafts, to implement art education in classrooms. At the same time, elementary teachers acknowledged that they face many challenges in the field of art and art education, which hinder the realization of its positive effects and functions. It is obvious that the growth and promotion of the position of art in the educational system and curricula of the primary school of the country requires paying attention to the mentioned problems and implementing the necessary solutions to solve them.

Abstract (Extended): One of the most important functions of educational systems in different countries of the world is to develop the artistic and aesthetic talents and abilities of students in different educational levels. The importance and

1. Associate Professor, Department of Educational Sciences, University of Kashan, Kashan, Iran

*Corresponding Author:

Email: Amini@kashanu.ac.ir

2. M.A. in Curriculum Studies, Department of Educational Sciences, University of Kashan, Kashan, Iran.

necessity of this function is largely due to the positive and constructive role and influence that the category of art has had on the individual and social dimensions of human life and human societies at different times. In fact, it should be emphasized that art and its various fields are very important areas and phenomena of human life, whose individual and social effects have always been considered and emphasized by various experts. Art is the origin of the manifestation of the potential talents of individuals and a platform for the realization and objectification of the inner and multiple capacities of human beings. The various roles and consequences of art are important in general, especially children and adolescents, and basically, art has a lasting effect on cultivating different dimensions of human personality and the development of its various characteristics and capabilities. A person who is exposed to artistic experiences has a developed taste and feeling and receives more stimuli with a wide and deep range of his perceptions. Of course, the cognitive field also needs this ability, and artistic and aesthetic education performs this function. It can be said that art provides unique opportunities for the growth of the individual in all dimensions and is a tool for communication between the inner and outer world of human beings and not using it disrupts the growth of personality. In addition, arts and related fields such as music, painting, drama and visual arts are common phenomena among human cultures and have had an influential place throughout history. Art can be considered as a twin category of man and his life, which in its most stable and original manifestations considers the ideals, cognitions, feelings and deep and fundamental values that man relies on. It goes beyond superficial interests and cognitions. Thus, on the one hand, art helps to convey feeling, emotion, perception and cognition without the need for language and speech, and on the other hand, it is a means of recording and perpetuating human values and beliefs. Due to the constructive and positive effects and functions of art, today in educational systems, a realm called art education is mentioned, which means legitimizing and recognizing the place of art in educational centers and its curricula. Art education is effective in the development of various dimensions of individuals and in particular provides the necessary context for the discovery and promotion of the identity of children and students. Basically, the relationship between the two fields of art and education is such that even some experts believe that the main basis of education is art and art is the basis of education. Art unites our intellect and emotion, stimulates our imagination and transforms our environment. It is with this connection that eminent scholars such as Eisner, Perkins, and Gardner have sought to show that art and art education should be an integral and inevitable element of every individual's education by documenting the effects and results of art in various walks of life. Of course, in this regard, the mental and developmental considerations of learners in different educational levels should be considered. According to this expert, students basically understand certain qualities and subtleties through art and are able to apply forms of thinking that belong to the world of art. These forms require the use of processes

that facilitate mental creation and re-creation. With this view, Eisner believes that in addition to the three main skills of reading, writing and arithmetic, art should be considered as the fourth basic skill in educational centers and the most important step in reforming the educational system is to provide a suitable place for art in the curriculum. But the important point is that despite the positive and multiple functions of art and art education in the flourishing of students' abilities, the amount of practical attention to this field in our country's schools and educational system is not so much and there are various problems and bottlenecks in this field. Problems that are especially emphasized by primary school teachers. Basically, reviewing and exploring school curricula from the perspective of educational and training activists, especially teachers and teachers who are their own executives and are related to the hidden and visible angles of teaching and implementation of the program, can always provide data and useful information on the implementation facts and the actual effectiveness of programs and provide the necessary grounds for qualitative and necessary reforms. Of course, researching this important area and examining its various aspects from the perspective of the implementers of the educational system, ie teachers, can provide the necessary grounds for a better understanding of the current situation and make significant changes in this area. Understanding the importance of this point, the present study has tried to deeply and qualitatively examine the status of art and art education based on the narratives and lived experiences of primary school teachers. According to the above, the main purpose of this study was to analyze the functions, implementation and challenges of art education in primary schools based on the lived experiences of teachers. The statistical population of the study included all primary school teachers in Aran and Bidgol counties in Isfahan province. Using purposive sampling method, the narratives and experiences of 19 teachers as the main participants of the study were collected, organized and case by observing the principle of theoretical saturation. Analyzed. The data collection tool was a semi-structured in-depth interview that focused on three key questions that attempted to document the lived and thought-provoking experiences of the participating teachers about the functions, implementation, and problems of elementary school art education. Klatzi seven-step method was used to analyze the research information. Findings from the research showed that the participating teachers have a good mentality about the role and various functions of art education in terms of personal and academic development of elementary students. Also, they use various activities, especially painting and handicrafts, to implement art education in classrooms.

Keywords: evaluation, lived experiences, art education, primary schools, teachers.

بازنمایی تجارب زیسته معلمان از کارکردها، نحوه اجرا و چالش‌های تربیت هنری در مدارس ابتدایی

محمد امینی*^۱، مجیده لقب‌دوست آرانی^۲

چکیده

هدف: هدف اصلی این پژوهش واکاوی کارکردها، نحوه اجرا و چالش‌های آموزش هنر در مدارس ابتدایی بوده است. **روش:** این پژوهش به صورت کیفی و با استفاده از رویکرد پدیدارشناسی انجام شده است. مشارکت‌کنندگان در تحقیق شامل همه معلمان مدارس ابتدایی شهرستان آران و بیدگل در استان اصفهان بودند که با استفاده از روش نمونه‌گیری هدفمند، روایت‌ها و تجارب ۱۹ نفر از معلمان با رعایت اصل اشباع نظری جمع‌آوری، سازمان‌دهی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز مصاحبه عمیق نیمه‌ساختاریافته بود که طی آن تلاش شد تا تجارب زیسته معلمان در مورد کارکردها، نحوه اجرا و چالش‌های آموزش هنر مستندسازی شود. جهت تجزیه و تحلیل داده‌های پژوهش از روش کلایزی استفاده شد.

یافته‌ها: یافته‌ها نشان داد که معلمان دارای ذهنیت مناسبی درباره کارکردهای آموزش هنر در دوره ابتدایی هستند و جهت اجرای آموزش هنر از برخی فعالیت‌های خاص به‌ویژه نقاشی و کاردستی استفاده می‌کنند. همچنین، آنان اذعان دارند که در زمینه تربیت هنری با چالش‌های اجرایی مواجه‌اند که مانع تحقق کارکردهای مثبت آن می‌شود. می‌توان نتیجه گرفت مشروعیت بخشی به جایگاه تربیت هنری، آموزش کیفی معلمان و حل مشکلات اجرایی می‌توانند زمینه‌های لازم را برای اعاده جایگاه تربیت هنری دوره ابتدایی فراهم کنند.

کلیدواژه‌ها: ارزشیابی، تجارب زیسته، تربیت هنری، مدارس ابتدایی، معلمان.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشیار برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران

*نویسنده مسئول

Email: Amini@kashanu.ac.ir

۲. کارشناس ارشد برنامه‌ریزی درسی، گروه علوم تربیتی، دانشگاه کاشان، کاشان، ایران.

مقدمه

هنر و عرصه‌های مختلف آن از حوزه‌ها و پدیده‌های بسیار مهم زندگی انسان است که تأثیرات بی‌بدیل فردی و اجتماعی آن همواره مورد توجه و تأکید صاحب‌نظران مختلف بوده است. چرا که هنر خاستگاه تجلی استعداد‌های بالقوه افراد و بستری برای بروز و عینیت یافتن ظرفیت‌های درونی و متکثر انسان‌هاست. در واقع، نقش و پیامدهای گوناگون هنر در عموم افراد به‌ویژه کودکان و نوجوانان حائز اهمیت بوده و اساساً هنر تأثیری ماندگار در پرورش ابعاد مختلف شخصیت انسان و رشد ویژگی‌ها و قابلیت‌های مختلف او دارد (Karami & Abedi, 2017). اساساً فردی که در معرض تجارب هنری قرار می‌گیرد دارای ذوق و احساس پرورش‌یافته شده و با دامنه گسترده و عمیق ادراکات خود محرک‌های بیشتری را دریافت می‌کند. البته حوزه شناختی هم به این توانایی نیاز داشته و تربیت هنری و زیبایی‌شناختی این کارکرد را انجام می‌دهد (Ebrahimi, Zanganemotlagh, Jafarianyasar and Mohamm dinaeni, 2021). می‌توان گفت که هنر فرصت‌های یگانه‌ای را برای رشد فرد در تمامی ابعاد فراهم کرده (Iwai, 2002) و محمل و ابزاری برای برقراری ارتباط میان دنیای درونی و بیرونی انسان‌ها بوده و عدم بهره‌گیری از آن رشد شخصیت افراد را مختل می‌کند (Sharefi, 2007). به‌علاوه، هنر و عرصه‌های مرتبط بدان نظیر موسیقی، نقاشی، نمایش و هنرهای تجسمی پدیده‌های مشترک در میان فرهنگ‌های بشری است و در طول تاریخ از جایگاهی تأثیرگذار برخوردار بوده است (Tamanaeifar & et al. 2009). می‌توان هنر را به‌عنوان مقوله‌ای هم‌زاد انسان و زندگی او تلقی کرده (Razaei, 2013) که در پایدارترین و اصیل‌ترین جلوه‌های خود به آرمان‌ها، شناخت‌ها، احساس‌ها و ارزش‌های ژرف و بنیادینی نظر دارد که انسان با تکیه بر آن از علایق و شناخت‌های سطحی می‌گذرد (Mehrmohammadi & Amini, 2001). بنابراین، هنر از یک‌سو به انتقال احساس، عاطفه، ادراک و شناخت بدون نیاز به زبان و تکلم کمک کرده و از سوی دیگر، وسیله‌ای برای ثبت و ماندگاری ارزش‌ها و باورهای انسانی به شمار می‌آید (Amini & Mashalahinezhad, 2014).

با توجه به آثار و کارکردهای سازنده و مثبت هنر است که امروزه در نظام‌های آموزشی از قلمرویی تحت عنوان تربیت هنری نام برده می‌شود که به معنای مشروعیت بخشی و رسمیت دادن جایگاه هنر در مراکز آموزشی و برنامه‌های درسی آن است. تربیت هنری در رشد ابعاد مختلف افراد مؤثر بوده و به‌ویژه بسترهای لازم را برای کشف و ارتقای هویت کودکان و دانش‌آموزان فراهم می‌سازد (Rasti, Mansouri & Khayat, 2019). اساساً ارتباط و بستگی دو حوزه هنر و تربیت آن چنان است که حتی برخی صاحب‌نظران معتقدند که پایه اصلی تربیت، هنر است. (Mayer, 1995) خاطر نشان می‌کند که هنر اساس تربیت است. هنر عقل و احساس ما را متحد، تخیل ما را تحریک و محیط ما را دگرگون می‌سازد. با توجه به چنین پیوند و ارتباطی است که صاحب‌نظران برجسته‌ای همچون آیزنر، پرکینز و

گاردنر کوشیده‌اند تا با مستندسازی آثار و نتایج هنر در عرصه‌های مختلف زندگی، نشان دهند که هنر و تربیت هنری باید عنصر لاینفک و اجتناب‌ناپذیر آموزش هر فرد باشد (Gullatt, 2008).

(Eisner, 2002) از متفکران معروف و مدافعان جدی حضور هنر در نظام‌های آموزشی و برنامه‌های درسی معتقد است باید بسترهایی را فراهم کرد تا یادگیرندگان از طریق این حوزه آموزشی و تربیتی چهار زمینه یا مهارت اصلی یعنی تولید هنری، نقادی هنری، تاریخ هنر و زیبایی‌شناسی را یاد بگیرند. البته در این زمینه باید ملاحظات ذهنی و رشدی فراگیران در مقاطع تحصیلی مختلف مورد توجه قرار بگیرد. از دیدگاه این صاحب‌نظر، اصولاً دانش‌آموزان از طریق هنر کیفیت‌ها و ظرافت‌هایی خاص را درک کرده و قادر به کارگیری اشکالی از تفکر می‌شوند که به دنیای هنرها تعلق دارند. این اشکال، نیازمند بهره‌مندی از فرآیندهایی است که از طریق آن‌ها آفرینش و بازآفرینی ذهنی آسان می‌شود (Nouri & Farsi, 2015). با چنین نگاهی آیزنر معتقد است در کنار سه مهارت اصلی خواندن، نوشتن و حساب کردن باید هنر به‌عنوان چهارمین مهارت اساسی مورد توجه مراکز آموزشی قرار بگیرد و مهم‌ترین گام اصلاح نظام آموزشی فراهم کردن جایگاه مناسب برای هنر در میان برنامه‌های درسی است (Mehrmohammadi, 2000).

(Ku, 2006) معتقد است که اگر تربیت هنری به‌عنوان یک رشته علمی به فراگیران تدریس گردد، به آن‌ها کمک خواهد کرد تا معنایی زیبایی‌شناختی و انسان‌گرایانه را برای زندگی خود قائل شده و از این طریق نگاه خود را به دنیا شکل دهند. (Mehrmohammadi, 2004) نیز تصریح می‌کند که تربیت هنری فضایی را فراهم می‌آورد که طی آن یادگیرندگان به دور از معیارها و چهارچوب‌های تعیین‌شده به‌طور آزاد تخیل و اندیشه کرده، ظرفیت‌های هوش و تفکر و احساساتشان نیز رشد و توسعه‌یافته و یادگیرندگان راهی را برای بیان و ابراز خود که لزوماً کلامی نیست، پیدا کنند. علاوه بر مستندات فوق، حضور رسمی و جدی هنر و تربیت هنری در قالب برنامه‌های درسی مراکز آموزشی در زمینه‌هایی همچون رشد تفکر انتقادی (Lampert, 2007)، تقویت یادگیری و عملکرد تحصیلی فراگیران (Lorimer, 2007)، بهداشت روانی (Griffiths, 2005)، آموزش ارزش‌ها و تربیت اخلاقی (Mehrmohammadi, 2004) نیز مورد تأکید بوده و نشان می‌دهد که توجه عملی نظام‌های آموزشی به هنر فرصتی را برای بهره‌گیری از ثمرات مثبت آن در عرصه‌های رشد فردی، اجتماعی و تحصیلی دانش‌آموزان فراهم می‌کند.

اما نکته مهم آن است که علیرغم کارکردهای مثبت و چندگانه هنر و تربیت هنری در شکوفایی قابلیت‌های دانش‌آموزان میزان توجه عملی به این حوزه درسی و آموزشی در مدارس و نظام آموزشی کشور ما چندان زیاد نبوده و مشکلات و تنگناهای گوناگونی در این زمینه وجود دارد. برخی شواهد پژوهشی نیز بیانگر این واقعیت است. تربیت هنری یکی از حوزه‌های مغفول نظام آموزشی کشور ما بوده و به پدیده‌ای جنبی و حاشیه‌ای تبدیل شده و این ویژگی حتی در مورد کمبود پژوهش‌های

هنری نیز صادق است (Amin Khandaghi & Pakmehr, 2013). یافته‌های تحقیق Tabatabaei & et al (2015) نشان داد که وجود مشکلاتی همچون نگرش منفی معلمان، کمبود معلم متخصص، عدم آشنایی معلمان با روش‌های مناسب تدریس، فقدان امکانات مناسب و ارزشیابی نامناسب از درس هنر، عدم آگاهی مدیران مدارس از نقش هنر، بی‌توجهی برنامه‌ریزان و مسئولین و بی‌اطلاعی والدین دانش‌آموزان از اهمیت درس هنر مهم‌ترین موانع اجرای درس هنر در مدارس و مراکز آموزشی کشور هستند. در پژوهش (Nouri & Farsi, 2014) نشان داده شد که اگرچه درس هنر در اسناد برنامه درسی هنر و مدارس از جایگاه مستقلی برخوردار است، اما در عمل شواهد این امر را تأیید نمی‌کند. نتایج حاصل از پژوهش فوق حاکی از آن بود که معماری و فضای فیزیکی مدارس مورد مطالعه این پژوهش دارای تناسب کافی و جذابیت نبوده و زمینه مناسب برای رضایتمندی و پرورش قابلیت زیباشناختی دانش‌آموزان و معلمان را فراهم نمی‌کند و در اجرا، زمان درس هنر به آموزش دروس دیگر اختصاص می‌یابد. (Aghaei Aberandabadi & et al, 2020) در تحقیق خود گزارش کرده‌اند که انتقادات وارده بر غفلت نسبت به حوزه هنر و زیبایی‌شناسی در کشور بیشتر ناظر به بحث آموزش فعالیت‌های خاص هنری و جایگاه فرعی آن در برنامه درسی در جهت رشد استعداد‌های هنری دانش‌آموزان است. (Bitarafan & et al, 2020) در پژوهش خود به شناسایی موانع اجرایی ساحت تربیت زیبایی‌شناختی و هنری سند تحول بنیادین آموزش و پرورش بر مبنای مدل فولن پرداخته‌اند. نتایج پژوهش حاکی از تأیید فاصله ایجاد شده میان طراحان سند تحول و مجریان آن در مدارس بوده که این امر نیز خود علاوه بر موانع دیگر موجود، به ناکارآمدی سند تحول در مرحله اجرا دامن می‌زند. یافته‌های تحقیق (Entezami & et al, 2015) هم نشان داد که در نظام آموزشی کشور به‌غیر از جایگاه تربیت هنری در قالب سند رسمی برنامه درسی، توجه خاصی به اجرای واقعی آن صورت نگرفته است. البته پژوهشگران مذکور، تأکید کرده‌اند که استفاده از تربیت هنری در کلاس درس تغییرات معنادار و مثبتی در بالا بردن سطح یادگیری و خلاقیت دانش‌آموزان ایجاد می‌کند. (Kargozar & et al, 2019) در پژوهش خود ضمن بررسی هدف‌ها، اصول، رویکردها، محتوا، چگونگی اجرا، ارزشیابی و سایر ویژگی‌های برنامه درسی آموزش هنر در ایران و ژاپن نتیجه‌گیری کرده‌اند که هنر و تربیت هنری در نظام آموزشی ایران از یک‌طرف با محدودیت‌های نظری و معرفتی و از سوی دیگر با مجموعه‌ای از کمبودهای اجرایی دست‌به‌گریبان است و همین امر جایگاه حاشیه‌ای و فرعی هنر را در نظام آموزشی کشور پدید آورده است.

در تحقیق (Karami & Abedi, 2017) نیز این واقعیت تصریح شده که کارکرد اساسی هنر، تأثیرگذاری بر حوزه‌های گوناگون شناختی، تربیت معنوی، پرورش فضائل اخلاقی، رشد احساسات، خلاقیت، توسعه ارتباطات اجتماعی و شکل‌دهی به هویت فرهنگی مخاطبان است. Ghaffari & et al

(2020) در تحقیق خود گزارش کرده‌اند که آموزش هنر باعث توسعه و ایجاد چهار مهارت تولید هنری، نقد هنری، تاریخ هنری و زیباشناسی دانش‌آموزان می‌شود.

از سوی دیگر، پژوهش (Choi & et al, 2020) به بررسی و تأیید این واقعیت می‌پردازد که در ایام همه‌گیری کرونا و کووید ۱۹ انجام فعالیت‌های هنری و کاردستی توسط دانش‌آموزان در منزل و محیط‌های خصوصی قرنطینه شده به یک ابزار و حتی راهبرد مؤثر جهت پر کردن مناسب اوقات فراغت و غنی ساختن آن تبدیل شده و مراکز مربوطه هم اقدامات گوناگونی را به‌صورت رایگان انجام داده که در نهایت نقش و اهمیت هنر و علوم انسانی را در فراهم کردن تجارب آموزشی سازنده نشان می‌دهد. نتایج تحقیق (Larisa, 2019) موفقیت و اثربخشی آموزش‌های مداوم هنری به دانش‌آموزان را نشان داده و این یافته را مورد تأکید قرار می‌دهد که تربیت هنری اصولاً بر انتخاب و جهت‌دهی علایق و ترجیحات هنری فراگیران تأثیر مثبتی دارد. (Aypek Arslan, 2014) در تحقیق خود این نکته را مورد تأیید قرار می‌دهد که تربیت هنری و زیبایی‌شناختی دانش‌آموزان در جامعه‌پذیر کردن و رشد اجتماعی، حرفه‌ای، کسب رضایت، عزت‌نفس و افزایش مشارکت در فعالیت‌های گوناگون تأثیر زیادی دارد. (Ayben & et al, 2012) در پژوهش خود نشان دادند که هنر تأثیر شگرفی بر یادگیری دروس مختلف داشته و شرکت در برنامه‌های هنری از جمله هنرهای تجسمی اثر زیادی بر افزایش و بالا بردن سطح آگاهی دانش‌آموزان دارد. (Davis, 2010) در تحقیق خود نتیجه‌گیری کرده که معلمان هنر از طریق حضور در دوره‌های آموزش هنر، ارزش و جایگاه هنر را در آموزش کودکان تشخیص داده، اعتمادبه‌نفس شان افزایش یافته و به تخصص‌های گوناگون برای تدریس درس هنر دست پیدا می‌کنند. نتایج پژوهش (Hudson, 2007) نیز نشان داد که معلمان اعتقاد داشته‌اند که آن‌ها برای تدریس تربیت هنری در مدارس ابتدایی آمادگی داشته و این امر ناشی از طی کردن دروس هنرهای دپداری بوده است.

به‌هرحال، با عنایت به مطالب فوق که در حکم مبانی نظری و پژوهشی تربیت هنری است، این تحقیق درصدد آن است تا از طریق واری و تحلیل تجارب زیسته و اندیشیده معلمان دوره ابتدایی تصویری روشن‌تر و مستندتر از واقعیت‌های موجود تربیت هنری در این دوره ارائه کرده تا بر مبنای آن بتوان اصلاحات لازم را در این حوزه مهم آموزشی و تربیتی اعمال کرد. به عبارت روشن‌تر، از آنجایی که معلمان خود مجریان اصلی برنامه‌های درسی مدارس بوده و از نزدیک با مسائل و واقعیات اجرایی در تماس بوده و با آن دست‌وپنجه نرم می‌کنند، لذا کاوش و واری ادراکات و تجارب آن‌ها به‌عنوان منابع اطلاعاتی موثق می‌تواند مجموعه‌ای از داده‌ها و اطلاعات مستند را در مورد حوزه‌های موردنظر فراهم ساخته و مبنایی را برای ایجاد تغییرات اثربخش پایه‌گذاری کرد. از این منظر، اینکه معلمان ابتدایی به‌عنوان مجریان اصلی برنامه‌های درسی این دوره چه برداشت، ذهنیت و شناختی نسبت به کارکردها، آثار و نتایج حاصل از تربیت هنری دارند، دارای اهمیت قابل‌توجهی است. به‌علاوه،

اطلاع از این واقعیت که آنان عملاً در کلاس‌های درس برای تدریس هنر چه اقدامات و فعالیت‌های آموزشی و حرفه‌ای را انجام می‌دهند تا تدریسی کارآمدتر و اثربخش‌تر را به نمایش بگذارند، نیز مهم می‌باشد. در نهایت، شناخت مشکلات و چالش‌هایی که معلمان در حوزه تربیت هنری با آن مواجه هستند، می‌تواند تصویری مستند از وضعیت و واقعیات این درس در دوره ابتدایی ارائه کرده و از این طریق بسترهای نظری و عملی لازم را برای ترمیم یا حل تنگناهای موجود و ارتقای جایگاه تربیت هنری در نظام آموزشی فراهم ساخت. بر این اساس، در این تحقیق به‌طور مشخص تلاش گردیده تا دیدگاه‌ها، روایت‌ها و تجارب معلمان دوره ابتدایی در مورد سه سؤال اصلی تحقیق یعنی کارکردها، نحوه اجرا (فرایند آموزش) و چالش‌های آموزش هنر در مدارس موردبررسی و کنکاش عمیق قرار بگیرد تا بدین‌وسیله مشخص شود که معلمان ابتدایی اصولاً دارای چه شناخت و ذهنیتی در مورد تربیت هنری و کارکردهای مختلف آن هستند؟ این معلمان در صحنه آموزش یا اجرای برنامه درسی هنر در کلاس‌های درس عملاً از چه فعالیت‌ها و تجاربی بهره می‌گیرند؟ و نهایتاً آنکه معلمان دوره ابتدایی مشکلات اصلی هنر و تربیت هنری را عمدتاً در چه عرصه‌ها و مقوله‌هایی مطرح و صورت‌بندی می‌کنند؟ در واقع، این تحقیق در حکم تلاشی علمی جهت ارائه اطلاعات و یافته‌های لازم در مورد سه مقوله اثرگذار در موفقیت و اثربخشی تربیت هنری دوره ابتدایی یعنی نوع نگاه و ذهنیت معلمان این دوره ابتدایی (کارکردها)، نحوه اجرای آموزش هنر (برنامه درسی اجرا شده) و تنگناها و چالش‌های مختلف آن می‌باشد.

روش پژوهش

رویکرد حاکم بر این پژوهش با توجه به ماهیت و هدف آن رویکرد کیفی است که با استناد و استفاده از روش پدیدارشناسی درصدد است تا ادراکات و تجارب زیسته معلمان را در زمینه کارکردها، نحوه اجرا و چالش‌های مبتلابه تربیت هنری در مدارس ابتدایی واکاوی و بازنمایی کند. از دیدگاه (Bazargan, 2010) زمانی می‌توان از پژوهش کیفی استفاده کرد که بخواهیم یک پدیده را از جهات گوناگون موردبررسی قرار داده و ضمن مطالعه افراد در شرایط طبیعی خود تصویری تفصیلی از پدیده‌های مورد مطالعه بازنمایی کنیم. به‌علاوه آن‌چنان‌که (Farasatkah, 2015) نیز خاطرنشان ساخته پژوهش کیفی به لحاظ سرشت داده‌ها، متنی، معنایی و ناساختمند است و منطق اندیشیدن آن استقرایی و از جزء به کل است. بر این اساس، در پژوهش حاضر هدف آن است که تجربه زیسته و اندیشیده معلمان دوره ابتدایی به‌عنوان مجریان اصلی برنامه درسی این مقطع در زمینه کارکردها، نحوه اجرا و مشکلات موجود بر سر راه آموزش هنر موردبررسی عمیق و موشکافانه قرار بگیرد. بنابراین، از طریق روش نمونه‌گیری هدفمند، دیدگاه‌ها و تجارب ۱۹ تن از معلمان مدارس ابتدایی شهرستان آران و بیدگل (در استان اصفهان) که دارای سابقه بیش از ۱۰ سال تدریس در مدارس ابتدایی بوده‌اند،

به‌عنوان مشارکت‌کنندگان یا مطلعین و منابع اطلاع‌رسان گردآوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. اصولاً در روش نمونه‌گیری هدفمند یا نظری، پژوهشگر تلاش دارد به‌گونه‌ای هدف‌دار و بر مبنای اینکه چه اطلاعات خاص و یافته‌های اولیه‌ای را مورد نیاز دارد، نمونه‌ها یا مشارکت‌کنندگان در پژوهش را انتخاب نماید (Adibhajbageri, 2007). به‌بیان‌دیگر، بر طبق این روش نمونه‌گیری باید افرادی مورد بررسی و مشاهده قرار گیرند که پدیده مورد نظر را تجربه کرده و یا نسبت بدان دارای تجربه باشند (Bazargan, 2013). مصاحبه‌ها به‌صورت حضوری و با هماهنگی قبلی در محل مدارس و اتاقی مجزا طی زمانی بین ۳۰ تا ۳۵ دقیقه انجام گرفته است. اطلاعات مورد نظر پژوهشگر از مشارکت‌کنندگان تحقیق تا زمان اشباع نظری ادامه یافت. اصولاً اشباع نظری در تحقیقات کیفی زمانی اتفاق می‌افتد که محقق در یابد ادامه مصاحبه‌ها هیچ داده جدیدی را به داده‌های قبلی اضافه نمی‌کند. به‌عبارت‌دیگر، پژوهشگر بدین نتیجه برسد که در مرحله‌ای از کار به مفاهیم و پاسخ‌های مشابه دست‌یافته و مفاهیم جدیدی ظهور نمی‌کنند (Strauss and Corbin, quoted by Mohammadpour and Bahmani, 2010). (Danaeifard & et al, 2003) نیز به این نکته اشاره می‌کنند که معیار قضاوت در مورد زمان متوقف کردن نمونه‌گیری هدفمند، اشباع یا کفایت نظری است. به‌علاوه، نقطه اشباع نظری، بیانگر پایایی روش تحقیق هم است. زیرا نقطه اشباع نظری به تکرار داده‌ها در مطالعات کیفی می‌پردازد و این تکرار داده‌ها و نتایج حاصله از آن، در روش‌شناسی، بیانگر پایایی روش تحقیق است (Klaki, 2009). به مطلعین یا مشارکت‌کنندگان در مورد پایبندی به ملاحظات اخلاقی تحقیق و اینکه همه اطلاعات دریافتی محرمانه بوده و فارغ از مشخصات فردی فقط در راستای اهداف پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرد، اطمینان کامل داده شد. از سوی دیگر، ابزار جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز پژوهش مصاحبه عمیق نیمه ساختارمند بود و جهت سازمان‌دهی و تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست آمده از روش هفت مرحله‌ای کلایزی استفاده شد. این هفت مرحله عبارت‌اند از (۱) آشناسازی به معنای آشنایی خود محقق با داده‌ها؛ (۲) شناسایی جملات مهم که به‌طور مستقیم با پدیده ارتباط دارند؛ (۳) صورت‌بندی معانی به معنای ارزیابی عبارات با اهمیت برای شناسایی معانی مرتبط با پدیده؛ (۴) دسته‌بندی مضامین در دسته‌هایی که تمام ابعاد پدیده را بازنمایی می‌کنند؛ (۵) تدوین یک توصیف فراگیر؛ (۶) تولید ساختار مبنایی^۲ برای در بر گرفتن تمام چیزهایی که محقق به پدیده مرتبط می‌داند؛ و (۷) تأیید^۳ ساختار مبنایی که مستلزم تکرار مراحل قبل و حتی مراجعه به شرکت‌کنندگان برای روشن نمودن ایده‌های به‌دست‌آمده است (Morrow, Rodriguez & King, 2015). در واقع، پژوهشگران بعد از انجام مصاحبه‌ها، جمع‌آوری اطلاعات مورد نظر و تهیه متون نوشتاری و مکتوب از آن‌ها بر روی محتوای اطلاعات حاصل‌شده تأمل و تمرکز کرده تا شناخت و

1. Developing an exhaustive description
 2. Producing the fundamental structure
 3. Seeking verification

ذهنیتی جامع از تجارب و روایت‌های ابراز شده توسط مشارکت‌کنندگان پژوهش حاصل شود. این تأمل و ذهنیت تمرکز یافته زمینه‌ای را برای درک و شناسایی جملات اصلی و مهم مصاحبه‌ها، مفهوم-سازی از آن‌ها، قرار دادن مفاهیم در قالب و بطن مضامین فراگیر و در نهایت ارائه توصیف جامع تجارب فراهم کرد. با طی چنین روند و فرایندی ذهنی و متأملانه‌ای بود که محققان توانستند با توجه به سؤالات اصلی تحقیق (ذهنیت معلمان ابتدایی نسبت به نقش و کارکردهای تربیت هنری، نحوه اجرا و تدریس هنر توسط معلمان در کلاس‌ها و مشکلات و چالش‌ها) مفاهیم و مضامین محوری و زیر مجموعه‌های آن‌ها را شناسایی و مستندسازی کنند که به تفکیک در بخش یافته‌ها ارائه شده است. از سوی دیگر، پژوهشگران با استفاده از اقدامات گوناگون تلاش کردند تا میزان کفایت و صحت اطلاعات حاصله را افزایش دهند. در واقع، محققان با عنایت به معیار تأییدپذیری ارتباط و پیوستگی یافته‌های پژوهش با داده‌ها و اطلاعات جمع‌آوری شده موجود را مورد بررسی و بازبینی قرار داده و درعین حال جزئیات و اطلاعات دقیقی در مورد فرایند جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها به مطلعین یا مشارکت‌کنندگان ارائه شد. همچنین، از طریق انجام مصاحبه‌های فردی، درگیری و ارتباط مداوم با داده‌ها و اطلاعات بدست آمده، واری و بازنگری برخی معلمان، پیدا کردن برخی شواهد مغایر و تأکید بر گردآوری اطلاعات موثق تلاش شد تا سطح مقبولیت یافته‌ها افزایش یابد. از این گذشته، با اعمال حداکثر تنوع در انتخاب مشارکت‌کنندگان و بازگرداندن مصاحبه‌های کدبندی شده بدان‌ها و تصدیق ایشان مبنی بر انطباق کدها با تجارب و روایت‌های بیان شده آن‌ها تلاش گردید تا معیار تکرارپذیری یافته‌ها حاصل شود. به موازات این فعالیت‌ها کسب اعتماد و اطمینان معلمان و جلب مشارکت هرچه بیشتر آن‌ها، بررسی مستمر داده‌ها، تجزیه و تحلیل آن‌ها در اولین فرصت ممکن بعد از هر مصاحبه، استفاده از بازخورد معلمان مشارکت‌کننده جهت تعیین میزان کفایت داده‌ها، افزایش تعداد مصاحبه‌ها، بازنگری معلمان و استفاده از دیدگاه‌های اصلاحی آنان و مرور و بازخوانی برخی کدهای استخراج شده به همراه برخی معلمان مشارکت‌کننده اقدامات دیگری بود که در راستای افزایش تأییدپذیری یافته‌های حاصل از پژوهش انجام گرفت.

یافته‌های پژوهش

نتایج و یافته‌های حاصل از پژوهش با توجه به سه سؤال محوری تحقیق (بررسی شناخت و ذهنیت معلمان نسبت به آثار و کارکردهای تربیت هنری، نحوه تدریس و اجرای درس هنر و مشکلات و چالش‌های آن) با جزئیات در زیر ارائه شده است.

الف: کارکردهای تربیت هنری

بررسی و تحلیل پاسخ‌ها و تجارب بیان شده معلمان مشارکت‌کننده در مورد کارکردهای تربیت هنری نشان داد که از نظر آن‌ها تربیت هنری در مدارس ابتدایی می‌تواند دارای آثار و دستاوردهای مثبت متنوعی در ابعاد مختلف باشد. در جدول ۱ یافته‌های مربوطه ارائه شده است.

جدول ۱: کارکردهای تربیت هنری برای دانش‌آموزان ابتدایی

ردیف	آثار و نتایج تربیت هنری	فراوانی	درصد
۱	کمک به آموزش و تدریس معلم	۱۹	٪۱۰۰
۲	رشد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف (علمی، اخلاقی، زیبایی‌شناختی و مهارتی)	۱۷	٪۸۹,۴۷
۳	شناخت مشکلات روحی و روانی دانش‌آموزان و مقابله با آن‌ها	۱۶	٪۸۴,۲۱
۴	شاد کردن محیط مدارس و جلب توجه و علاقه آن‌ها	۱۲	٪۶۳,۱۵
۵	رشد خلاقیت و توانایی خلق محصول	۹	٪۴۷,۳۶
۶	ایجاد انگیزه در دانش‌آموزان برای یادگیری	۹	٪۴۷,۳۶
۷	تقویت مشارکت و همکاری گروهی	۹	٪۴۷,۳۶
۸	رشد حواس، احساسات و عواطف دانش‌آموزان	۵	٪۲۶,۳۱
۹	سایر (فعال شدن نیمکره‌های مغز، امتحان راه‌های مختلف، یادگیری ویژگی‌های فرهنگی کشورهای دیگر، رشد انتقادپذیری)	هر کدام ۱	٪۵,۲۶

یافته‌ها و اطلاعات ارائه شده در جدول شماره فوق نشانگر آن است که از دیدگاه معلمان شرکت‌کننده در این پژوهش مهم‌ترین و بارزترین اثر و دستاورد هنر و آموزش هنری کمک به فرآیند آموزش یا تدریس معلمان است. هر ۱۹ معلم ابتدایی مشارکت‌کننده (٪۱۰۰) به این واقعیت اذعان داشته‌اند. کمک به رشد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف علمی، اخلاقی، زیبایی‌شناختی و مهارتی دانش‌آموزان نیز تأثیر مثبت دیگر تربیت هنری از نظر معلمان ابتدایی است. ۱۷ نفر (٪۸۹,۴۷) به این نکته اشاره کرده‌اند. همچنین، شناخت مشکلات روحی و روانی دانش‌آموزان و مقابله با آن‌ها (۱۶ نفر یا ٪۸۴,۲۱)، رشد خلاقیت و توانایی آفرینش‌گری و خلق محصول (۹ نفر یا ٪۴۷,۳۶)، ایجاد انگیزه یادگیری در دانش‌آموزان (۹ نفر یا ٪۴۷,۳۶)، تقویت مشارکت و همکاری گروهی (۹ نفر یا ٪۴۷,۳۶) (تقویت حواس، احساسات و عواطف دانش‌آموزان) (۵ نفر یا ٪۲۶,۳۱) از سایر تأثیرات و دستاوردهای مثبت آموزش و تربیت هنری در مدارس ابتدایی از دیدگاه معلمان است.

با عنایت به اطلاعات ارائه شده در جدول شماره یک و تأمل و ژرفاندیشی در آن می‌توان دو مضمون اصلی را در مورد کارکردهای تربیت هنری از دیدگاه معلمان ابتدایی استنباط و استخراج کرد که نوعاً از شمول و جامعیت لازم برخوردار هستند. این دو مضمون شامل کارکردهای درسی و آموزشی تربیت هنری و کارکردهای غیردرسی و یا ضمنی آن می‌باشند.

کارکردهای درسی و آموزشی تربیت هنری: که شامل مواردی همچون کمک به تدریس و

آموزش معلم، رشد خلاقیت و توانایی خلق محصول، ایجاد انگیزه برای یادگیری دروس است.

کارکردهای غیردرسی یا ضمنی: که مواردی مثل رشد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف (علمی،

اخلاقی، زیبایی‌شناختی و مهارتی)، شناخت مشکلات روحی و روانی دانش‌آموزان و مقابله با آن‌ها، شاد کردن محیط مدارس و جلب توجه و علاقه آن‌ها، تقویت مشارکت و همکاری گروهی، رشد

احساسات، حساسیت و عواطف دانش‌آموزان را در برمی‌گیرد. درعین‌حال، جهت مستندسازی یافته‌های فوق نمونه‌هایی از تجارب و روایت‌های برخی معلمان در هر دو مضمون در زیر ارائه شده است.

۱- کارکردهای درسی و آموزشی تربیت هنری

کمک به آموزش و تدریس معلم

«وقتی معلمی از موسیقی و هنر استفاده می‌کند در تدریس بقیه دروس باعث رشد و بهبود یادگیری دانش‌آموزان می‌شود و ارتقاء کیفیت آموزش می‌شود. اگر هنر تلفیق شود با بقیه درس‌ها به رشد دانش‌آموز کمک می‌کند حتی به رشد توانایی معلم هم کمک می‌کند در تدریس.....» (شرکت‌کننده شماره ۲).

«هنر برای آموزش مفاهیم تأثیر زیادی دارد. آموزش دروس مختلف در قالب هنر امکان‌پذیر است. تلفیق دروس با هنر مثل فارسی، علوم و ریاضیات جذابیت در دروس ایجاد می‌کند و یادگیری را عمیق‌تر و بهتر می‌کند. در دانش‌آموزان ایجاد انگیزه می‌کند. باعث خلاق‌تر شدن آن‌ها می‌شود» (شرکت‌کننده شماره ۵).

رشد خلاقیت دانش‌آموزان

«دانش‌آموزان در کلاس هنر چون می‌بینند، خلق می‌کنند و این در توانایی و خلاقیت آن‌ها تأثیرگذار است و باعث می‌شود که چیزهای تازه‌ای بسازند.....» (شرکت‌کننده شماره ۱۷).

«هنر باعث می‌شود خلاقیت و نوآوری بچه‌ها در هر زمینه‌ای زیاد شود، در زمینه‌های شناختی، اخلاقی، اجتماعی.....» (شرکت‌کننده شماره ۱).

«بچه‌ها در کلاس هنر دوست دارند خودشان چیزی را خلق کنند و این در ذات همه انسان‌هاست. هنر این ذات را بارور می‌کند» (شرکت‌کننده شماره ۷).

ایجاد انگیزه یادگیری دانش‌آموزان

«هنر ذوق و علاقه دانش‌آموزان را نمایان کرده و ایجاد انگیزه می‌کند. استفاده از فعالیت‌های هنری در تدریس باعث انگیزه و علاقه و ذوق و شوق بچه‌ها می‌شود.....» (شرکت‌کننده شماره ۳).

«هنر در دانش‌آموزان ایجاد انگیزه می‌کند و باعث علاقه‌مندتر شدن به کارهای هنری به خصوص در دختران می‌شود.....» (شرکت‌کننده شماره ۵).

«اگر ما یاد بگیریم که از طریق هنر و بازی کردن و... آموزش دهیم، بچه‌ها خیلی بهتر و راحت‌تر مطالب را می‌فهمند و علاقه‌شان به درس و مشق بیشتر می‌شود. دانش‌آموزان با نمایش و با دیدن بچه‌ها بهتر یاد می‌گیرند» (شرکت‌کننده شماره ۹).

۲- کارکردهای غیردرسی یا ضمنی

رشد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف

«آموزش با هنر راحت‌تر می‌شود. هر چیزی که می‌خواهیم آموزش دهیم، نماز و اخلاقیات و مهارت‌های زندگی را با هنر خیلی بهتر یاد می‌گیرند.....» (شرکت‌کننده شماره ۱۰).

«هنر باعث رشد همه‌جانبه فرد می‌شود و استعداد فرد شکوفا می‌شود و باعث می‌شود که توانایی‌هایش را بشناسد، اعتمادبه‌نفس پیدا کند و آن را در زندگی به کار برد. حتی بر روابطش با افراد جامعه تأثیر می‌گذارد» (شرکت‌کننده شماره ۲).

شناخت مشکلات روحی و روانی دانش‌آموزان

«وقتی بچه‌ها هنر کار می‌کنند حالت ترس و اضطراب آن‌ها ریخته می‌شود. وقتی در ساعت نقاشی به آن‌ها می‌گویم رنگ‌آمیزی کنید یک جور آرامش وجود دارد و با هم می‌گویند و می‌خندند و دوست دارند همه حرفه‌شون رو به من بگویند. در یک دانش‌آموز دیرآموز انگیزه ایجاد می‌کند. هنر در زمینه کمرو و ناسازگار بودن دانش‌آموزان می‌تواند مؤثر باشد...» (شرکت‌کننده شماره ۱۳)

«کشیدن نقاشی اضطراب را کاهش می‌دهد. وقتی دانش‌آموز اضطراب دارد و ذهن او درگیر است و بازدهی سابق را ندارد، من از نقاشی استفاده می‌کنم. چون در این‌گونه از مواقع برداشتن یک خودکار و کشیدن نقاشی روی کاغذ می‌تواند او را از استرس رها کند و کشیدن نقاشی باعث می‌شود هر دو نیمکره مغز فعال شود و این راهی هست برای ورود به دنیای کودک و او را روانشناسی کرد» (شرکت‌کننده شماره ۱۴).

شاد کردن محیط مدرسه و جلب علاقه دانش‌آموزان

«هنر باعث می‌شود خستگی و یکنواختی در بچه‌ها کمتر شود. بچه‌ها در ساعت هنر با معلم احساس نزدیکی و صمیمیت بیشتری می‌کنند و این باعث می‌شود که روابطشون بهتر بشه و بفهمند که خودشون و هر کدوم از دوستاشون به چه هنری بیشتر علاقه دارند و استعدادشون در چه چیزی هست...» (شرکت‌کننده شماره ۱۹).

«درس هنر خیلی مهم است. بچه‌ها در ساعت هنر چون آزادی دارند تعامل آن‌ها با هم خیلی بیشتر می‌شود. وقتی در ساعت نقاشی به آن‌ها می‌گویم رنگ‌آمیزی کنید یک جور آرامش وجود دارد و با هم می‌گویند و می‌خندند و دوست دارند همه حرفه‌شون رو به من بگویند» (شرکت‌کننده شماره ۱۳).

تقویت مشارکت و همکاری گروهی

«هنر بر رشد اجتماعی و گروهی دانش‌آموزان مؤثر است. حتی بر روابطش با افراد جامعه تأثیر می‌گذارد. دانش‌آموزان در ساعت هنر همکاری و مشارکت در گروه را یاد می‌گیرند...» (شرکت‌کننده شماره ۲).

«تأثیر هنر در رشد همکاری بچه‌ها و رقابت سالم آن‌ها خیلی زیاد است. اصلاً انجام فعالیت‌های هنری به شکلی در کلاس است که دانش‌آموزان به خاطر علاقه و احساس خوبی که دارند، با هم همکاری می‌کنند و خودشون کار را پیش می‌برند» (شرکت‌کننده شماره ۱۰).

رشد حواس، احساسات و عواطف دانش‌آموزان

«هنر حواس مختلف بچه‌ها و میزان حساسیت آن‌ها را افزایش می‌دهد. خیلی خوب است. گفتار و قدرت تکلم، شنوایی، حرکتی و سایر حواس آن‌ها تحریک می‌شود...» (شرکت‌کننده شماره ۸).

«اگر ما یاد بگیریم که از طریق هنر و بازی کردن و... آموزش دهیم، حواس بچه‌ها خیلی بهتر رشد می‌کند و همین امر میزان توجه و دقتشان را افزایش می‌دهد. دقیق‌تر دیدن، متوجه جزئیات شدن، مهارت حرکتی و بدنی و کار با اشیا تقویت می‌شود» (شرکت‌کننده شماره ۹).

ب: نحوه اجرای درس هنر دوره ابتدایی

ارزیابی و تحلیل روایت‌ها و تجارب معلمان در مورد نحوه اجرای درس هنر در دوره ابتدایی نشان داد که آن‌ها طی ساعات هنر در کلاس‌های خود مجموعه‌ای از فعالیت‌های مختلف را انجام داده و یا دانش‌آموزان خود را در آن درگیر می‌سازند. در جدول شماره ۲ این فعالیت‌ها نشان داده شده‌اند.

جدول شماره ۲: فعالیت‌های معلمان در ساعات تدریس هنر

ردیف	فعالیت اجرا شده ساعت هنر	فراوانی	درصد
۱	نقاشی	۱۸	٪۹۵
۲	کاردستی	۱۶	٪۸۴
۳	نمایش	۱۱	۵۷,۸۹
۴	داستان‌گویی، قصه‌خوانی و شعرخوانی	۱۰	٪۵۲,۶۳
۵	فعالیت‌های هنری برای آموزش دروس دیگر	۹	٪۴۷,۳۶
۶	کار با گل و خاک رس	۷	٪۳۶,۸۴
۷	خیاطی (نخ و سوزن و دکمه‌دوزی)	۷	٪۳۶,۸۴
۸	سرود و موسیقی	۶	٪۳۱,۵۷
۹	کار با وسایل دورریختنی	۵	٪۲۶,۳۱
۱۰	گلدوزی، بافتنی و عروسک‌سازی	۵	٪۲۶,۳۱
۱۱	اوربگامی	۵	٪۲۶,۳۱
۱۲	خطاطی و خوشنویسی	۴	٪۲۱,۰۵
۱۳	سایر (کامپیوتر، پانتومیم، سفالگری، کلاژ، نمد دوزی، گواش، کار با اسفنج، شابلون، کار با برگ درختان، خمیربازی، حرکات آرام‌بخش، چاپ روی کاغذ، آشپزی و...)	۱ تا ۲	٪۱۰,۵۲

همان‌طور که جدول فوق نشان می‌دهد از ۱۹ معلم مشارکت‌کننده در پژوهش ۱۸ معلم در کلاس‌های درس هنر خود از نقاشی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی این درس استفاده می‌کنند. به‌عبارت‌دیگر حدود ۹۵ درصد معلمان مورد تحقیق نقاشی را به‌عنوان یکی از فعالیت‌های اصلی درس هنر در کلاس خود به کار می‌گیرند. بعد از نقاشی، کاردستی فعالیت دیگری است که به نحو قابل توجهی توسط معلمان در ساعت درس هنر به کار گرفته می‌شود. ۱۶ معلم (بیش از ٪۸۴) اذعان داشته‌اند که از کاردستی به‌عنوان یکی از فعالیت‌های درس هنر در کلاس درس استفاده می‌نمایند. پس از نقاشی و کاردستی، فعالیت‌های دیگر مورد توجه معلمان در ساعات درس هنر مواردی همچون نمایش (۱۱ نفر یا ۵۷,۸۹ درصد) داستان‌گویی، قصه‌خوانی (۱۰ نفر یا ۵۲,۶۳ درصد)، استفاده از هنر برای تدریس دروس دیگر (تعداد ۱۰ نفر، ۵۲,۶۳ درصد)، کار با گل و خاک رس (۷ نفر یا ۳۶,۸۴ درصد)، خیاطی (نخ و سوزن و دکمه‌دوزی) (۷ نفر یا ۳۶,۸۴ درصد)، سرود و موسیقی (۶ نفر یا ۳۱,۵۷ درصد)، کار با وسایل دورریختنی (۵ نفر یا ۲۶,۳۱ درصد)، گلدوزی، بافتنی و عروسک‌سازی (۵ نفر یا ۲۶,۳۱ درصد)، اریگامی (۵ نفر یا ۲۶,۳۱ درصد)، خطاطی و خوش‌نویسی (۴ نفر یا ۲۱,۰۵ درصد) و سایر (کامپیوتر، پانتومیم، سفالگری، کلاژ، نمد دوزی، گواش،) (۱ تا ۲ نفر یا ۱۰,۵۲ درصد) می‌باشند. به‌غیر از موارد یادشده، تعداد کمی از معلمان شرکت‌کننده در حد ۱ تا ۲ معلم از فعالیت‌های دیگری نیز همچون کامپیوتر، پانتومیم، سفالگری، کلاژ، نمد دوزی، گواش، کار با اسفنج،

شابلون، کار با برگ درختان، خمیربازی، حرکات آرام‌بخش، چاپ روی کاغذ، آشپزی و... طی ساعات درس هنر استفاده می‌کنند.

درعین‌حال، پژوهشگران از طریق تأمل و تعمق در موارد ذکرشده در جدول شماره ۲ توانستند کل فعالیت‌های انجام شده توسط معلمان در ساعات درس هنر را در قالب دو مضمون اصلی که از نظر آنان دارای شمول لازم است، صورت‌بندی نمایند. این دو مضمون شامل فعالیت‌های خاص هنری (شامل نقاشی، کاردستی، نمایش، سرود و موسیقی و خطاطی و خوشنویسی) و فعالیت‌های آزاد و عملی (همچون داستان‌گویی، خیاطی، کار با وسایل دورریختنی، بافندگی و...) است. در راستای مستندسازی یافته‌های فوق نمونه‌هایی از تجارب و روایت‌های برخی معلمان در دو مضمون مذکور در زیر ارائه شده است.

۱- فعالیت‌های خاص هنری

«نقاشی داریم. قصه می‌گوییم تا بچه‌ها نقاشی آن را بکشند، یا نقاشی از روی کتاب، کاردستی، خمیربازی کارهایی است که ما در کلاس هنر انجام می‌دهیم» (شرکت‌کننده شماره ۵).

«بچه‌ها نقاشی را دوست دارند و چون تکرار می‌شود در هفته یک زنگ آن را کاردستی می‌کنند. یک ساعت نقاشی و یک ساعت کاردستی دارند کاردستی اختیاری، یعنی هرچه دوست دارند می‌آورند» (شرکت‌کننده شماره ۷).

«در کلاس هنر نقاشی با توجه به موضوعات، تلفیق نقاشی با کاردستی، ولی کارهایی که مربوط به موسیقی است انجام نمی‌دهیم. کاردستی، کار با رنگ‌ها، درست کردن رنگ با وسایل طبیعی...» (شرکت‌کننده شماره ۱۶).

«نقاشی موضوعی مثلاً با موضوع ۲۲ بهمن، انقلاب و... گاهی هم نقاشی آزاد. بیشتر بچه‌ها کاردستی‌های متنوع دوست دارند، پایه‌های بالاتر کلاژ و کاردستی‌های پیچیده‌تر. خوشنویس هم کار می‌کنیم» (شرکت‌کننده شماره ۱۵).

۲- فعالیت‌های آزاد و عملی

«نمد دوزی، کاری که به درد زندگی روزمره بخورد، بچه‌ها برای خودشان جامدادی درست کرده‌اند، خیاطی، آبرنگ، چاپ‌های مختلف، چاپ روی ورق، با نخ، سیب‌زمینی، با پلاستیک، حتی با کاغذ مچاله، کارهای خلاقیتی» (شرکت‌کننده شماره ۱۱).

«کارهای نمایشی، سفال‌سازی، گل‌رس، کاردستی، کاغذ تا و برای کلاس‌های بالاتر سوزن‌دوزی، موسیقی، کاردستی با وسایل دورریختنی، بافتنی، گلدوزی که ابتدا از کوک و دوخت‌های اولیه شروع می‌کنیم. بچه‌ها به اریگامی خیلی علاقه دارند» (شرکت‌کننده شماره ۱۲).

«بچه‌ها اوریگامی، کار با دور ریختنی‌ها و بافتنی و عملی را دوست دارند. در کلاس هنر ما بیشتر از این کارها می‌کنیم» (شرکت‌کننده شماره ۱۸).

«من بیشتر بچه‌ها را آزاد می‌گذارم در ساعت هنر. کار با گل رس داریم. قصه و داستان‌گویی را هم بچه‌ها خیلی دوست داریم. بعضی وقت‌ها خودم یا بچه‌ها کتاب داستان را در کلاس می‌خوانیم» (شرکت‌کننده شماره ۸).

ج: چالش‌های آموزش هنر در مدارس ابتدایی

بررسی و تحلیل دقیق‌تر پاسخ‌ها و تجارب بیان شده معلمان در مورد سؤال مرتبط با مشکلات و چالش‌های آموزش و تربیت هنری دانش‌آموزان مشخص کرد که مراکز آموزشی ابتدایی با

محدودیت‌های مختلفی مواجه هستند که مانع انجام درست فعالیت‌های درس هنر می‌شوند. در جدول ۳ مهم‌ترین این مشکلات و معضلات ارائه شده است.

جدول ۳: مشکلات و تنگناهای تربیت هنری

ردیف	مشکلات موجود	تعداد	درصد
۱	فقدان امکانات، تجهیزات، کارگاه و فضای هنری	۱۶	۸۴,۲۱٪
۲	اهمیت ندادن به جایگاه درس هنر	۱۶	۸۴,۲۱٪
۳	فقدان معلم تخصصی هنر	۱۳	۶۸,۴۲٪
۴	زمان اندک و نامناسب هنر در برنامه هفتگی	۱۳	۶۸,۴۲٪
۵	عدم شناخت و همراهی خانواده‌های دانش‌آموزان	۱۳	۶۸,۴۲٪
۶	هزینه‌بر بودن آموزش هنر	۹	۴۷,۳۶٪
۷	فقدان برنامه آموزش تخصصی هنر برای معلمان	۸	۴۲,۱۰٪
۸	عدم وجود کتاب درسی خاص هنر	۴	۲۱,۰۵٪
۹	سایر موارد (بسنده کردن به آموزش صرف، نقاشی، شلوغی کلاس‌های درس، تنوع علایق هنری دانش‌آموزان، بسته بودن دست معلمان در تأمین امکانات درس هنر، و تدریجی و وقت‌گیر بودن آموزش هنر).	هر کدام یک مورد	۵,۲۶٪

همان‌طور که اطلاعات جدول شماره ۳ نشان می‌دهد، مهم‌ترین و اساسی‌ترین مشکل تربیت هنری در مدارس ابتدایی آن است که این مراکز آموزشی فاقد امکانات، تجهیزات کمک‌آموزشی، کارگاه‌ها و فضاهای مناسب برای انجام فعالیت‌های متنوع هنری هستند و همین امر باعث می‌شود که تحقق و پیگیری بسیاری از اهداف درس هنر با موانع جدی مواجه شود. از سوی دیگر شرایط موجود در مدارس ابتدایی به گونه‌ای است که به نقش و جایگاه درس هنر در این دوره عملاً اهمیت چندانی داده نمی‌شود. همان‌طوری که مشهود است بیش از ۸۴ درصد از معلمان مشارکت‌کننده به دو مشکل یادشده اذعان و اشاره داشته‌اند. بعد از این دو مشکل، معضلات دیگر آموزش تربیت هنری در مدارس ابتدایی که تعداد قابل توجهی از معلمان آن‌ها را مهم ارزیابی کرده‌اند شامل فقدان معلم تخصصی آموزش هنر در مدارس، زمان کم و نامناسب هنر در برنامه هفتگی دانش‌آموزان ابتدایی و عدم شناخت و همراهی خانواده‌های دانش‌آموزان در زمینه آموزش هنر می‌باشد که بیش از ۶۸ درصد معلمان به وجود آن‌ها صحنه گذاشته‌اند. به‌غیر از موارد یادشده، سایر مشکلات آموزشی هنر در مدارس ابتدایی شامل هزینه‌بر بودن آموزش هنر (۹ نفر یا ۴۷,۳۶ درصد)، فقدان برنامه آموزشی تخصصی هنر برای معلمان ابتدایی (۸ نفر یا ۴۲,۱۰٪)، نبود کتاب درسی خاص هنر (۴ نفر یا ۲۱,۰۵٪) است. نهایتاً آنکه مشکلاتی نظیر بسنده کردن به آموزش صرف نقاشی، شلوغی کلاس‌های درس، تنوع علایق هنری دانش‌آموزان،

مدارس چرخشی، بسته بودن دست معلمان، تدریجی بودن آموزش هنر از جمله مشکلاتی است که توسط معدودی از معلمان (۱ نفر یا ۵,۲۶ درصد) به آن‌ها اشاره شده است. از سوی دیگر، تأمل و تعمق در داده‌ها و اطلاعات ارائه شده در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که می‌توان مشکلات مذکور را در قالب دو مضمون اصلی یعنی چالش‌های اجرایی (شامل فقدان امکانات، تجهیزات، کارگاه و فضای هنری، فقدان معلم تخصصی هنر، زمان اندک و نامناسب هنر در برنامه هفتگی، نداشتن کتاب درسی خاص هنر) و چالش‌های بنیادی (همچون اهمیت ندادن به جایگاه درس هنر، عدم شناخت و همراهی خانواده‌های دانش‌آموزان، هزینه‌بر بودن آموزش هنر و فقدان برنامه آموزش تخصصی هنر برای معلمان) قرار داد. در عین حال، جهت مستندسازی یافته‌های فوق نمونه‌هایی از تجارب و روایت‌های برخی معلمان در مورد این مشکلات در زیر ارائه شده است.

۱- مشکلات اجرایی

فقدان امکانات، کارگاه و فضای آموزشی مناسب

«انجام کارهای هنری نیاز به وسایل، مکان امن و مناسب کافی دارد که متأسفانه در مدارس کنونی هیچ‌کدام فراهم نیست. دیتا چقدر کمک می‌کند؟ ما امکانات نداریم. اگر مدارس کشور مجهز باشند بهتر خلاقیت و استعدادها هنری دانش‌آموزان پرورش می‌یابد.....» (شرکت‌کننده شماره ۳).

«کمبود امکانات مشکل دیگری است که ما داریم و اینکه بچه‌ها نمی‌توانند استفاده کنند. کمبود فضا و باز نبودن دست معلم برای اجرای بعضی از برنامه‌ها اذیت می‌کند.....» (شرکت‌کننده شماره ۶).

«مشکلاتی که برای درس هنر وجود دارد به نظر من کمبود وسایل و مکانی که ما کارهای هنری را انجام می‌دهیم باید جدا باشد، اگر مکان جدا باشد خیلی بهتر است. ما پایه اول هستیم و خیلی از وقتمون برای جمع‌وجور کردن وسایل یا تمیز کردن کلاس می‌شود» (شرکت‌کننده شماره ۱۹).

فقدان معلم تخصصی هنر

«معلمان بسته به ذوق هنری با دانش‌آموزان کار می‌کنند که خیلی‌ها ذوق هنری نداریم! معلم متخصص نداریم، همان‌طور که ریاضی باید تخصصی کار شود هنر هم باید همین‌طور باشد.....» (شرکت‌کننده شماره ۴).

«گاهی خود معلم تسلط کافی را ندارد، معلم خودش خطش خوب نیست یا خیاطی بلد نیست.....» (شرکت‌کننده شماره ۶).

«هنر مثل سایر دروس نیاز به تخصص دارد. ما معلمی که متخصص باشد، نداریم» (شرکت‌کننده شماره ۵).

زمان اندک و نامناسب هنر در برنامه هفتگی

«مشکل اصلی ما کمبود وقت به خصوص در پایه ششم است. زمان خیلی محدود است. حتی اکثر معلم‌ها از ساعت هنر می‌زنند به ریاضی و اختصاص می‌دهند.....» (شرکت‌کننده شماره ۶).

«زمان درس هنر خیلی کمه. ولی من ساعت‌هایی که خودم حس کنم نیاز است یا بچه‌ها خسته‌اند از هنر در راستای درسم استفاده می‌کنم.....» (شرکت‌کننده شماره ۱۹).

«ساعت‌های هنر که نسبت به اهدافی که گفته‌اند کم است. در هفته دو ساعت بیشتر هنر نداریم. هر کاری را که می‌خواهیم انجام دهیم به ثمر نمی‌رسانیم. کمبود وقت داریم» (شرکت‌کننده شماره ۱۲).

معلم شماره ۱۶. «هنر در زنگ آخر است و زمان آن کم است.....» (شرکت‌کننده شماره ۱۶).

عدم وجود کتاب درسی خاص هنر

«نبود کتاب آموزشی مناسب مشکل دیگر هنر است. هرکس هر چی دوست دارد، کار می‌کند. باید کتاب باشد تا آموزش هدف‌دار و دارای چهارچوب باشد...» (شرکت‌کننده شماره ۱۹).

«کتاب آموزشی که برای هنر وجود دارد کلی است و جالب نیست و بهتر است جزئی و دقیق باشد. کتاب بهتر است ساده باشد. کتابی باید باشد که رشد هنر در آن مشخص باشد یعنی از پایه از هنرهای ساده شروع شود تا پایه بالاتر پیشرفت مشخصی داشته باشد» (شرکت‌کننده شماره ۵).

۲- مشکلات بنیادی

اهمیت ندادن به جایگاه درس هنر

«هنر مهجور و مظلوم واقع شده. هنر درسی است که در آن می‌توان استعداد بچه‌ها را پیدا کرد. ولی خیلی‌ها فکر می‌کنند که یک تفریح و تفریح است. حتی برخی از خود معلمان...» (شرکت‌کننده شماره ۱).

«بزرگ‌ترین مشکلات این است که هنر به‌عنوان درس اصلی حساب نمی‌شود. هنر را می‌گیرند و به جاش ریاضی و علوم کار می‌کنند. خانواده هم تأکید می‌کند که هزینه نداریم. ارزش قائل نشدن خانواده‌ها، شناخت ناکافی معلم و خانواده یعنی توجیه نبودن معلم و خانواده. اینکه نظام آموزشی ما تعریفی برای درس هنر ندارد...» (شرکت‌کننده شماره ۵).

«معلم‌ها زیاد به آن اهمیت نمی‌دهند. حتی دیده‌ام که ساعت هنر را حذف می‌کنند تا به فارسی و ریاضی بپردازند. خیلی‌ها متوجه نیستند که هنر می‌تواند زیربنای فارسی و ریاضی باشد» (شرکت‌کننده شماره ۱۱).

عدم شناخت و همراهی خانواده دانش‌آموزان

«مشکل دیگر ما همکاری نکردن والدین است. بچه‌ها با درس هنر روانشناسی می‌شوند ولی اهمیت ندادن والدین به درس هنر باعث اهمیت ندادن معلم به درس هنر می‌شود. به هنر اهمیت نمی‌دهیم و والدین همکاری نمی‌کنند...» (شرکت‌کننده شماره ۱۰).

«خانواده‌ها به هنر اهمیت نمی‌دهند. ذوقی نشان نمی‌دهند. از فعالیت‌های هنری بچشون سؤال نمی‌کنند. فقط نمره ریاضی براشون مهمه و به همین دلیل معلم هم به ارزشیابی دقیق کارهای هنری بچه‌ها اهمیتی نمیده...» (شرکت‌کننده شماره ۱۶).

«والدین سطح آگاهی پایینی نسبت به درس هنر دارند و من معلم را هم ناامید می‌کنند. برایشان نمره ریاضی مهم است نه هنر» (شرکت‌کننده شماره ۱۷).

هزینه‌بر بودن آموزش هنر

«لوازم و ابزاری که بچه‌ها در درس هنر باید تهیه کنند، جزء گران‌ترین ابزار است. هزینه‌اش بالاست. خیلی از بچه‌ها توان مالی تهیه آن را ندارند...» (شرکت‌کننده شماره ۱۷).

«مشکلی که خیلی زیاد در درس هنر است، هزینه‌بر بودن آن است. لذا از خیلی فعالیت‌ها منصرف می‌شویم، خانواده هم تأکید می‌کند که هزینه نداریم...» (شرکت‌کننده شماره ۱۲).

«اولین تنگنا هزینه است. در این اوضاع اقتصادی خانواده دانش‌آموزان قادر به تأمین و خرید امکانات برای درس هنر نیستند. واقعاً اولین و بزرگ‌ترین مشکل درس هنر هزینه است» (شرکت‌کننده شماره ۱۵).

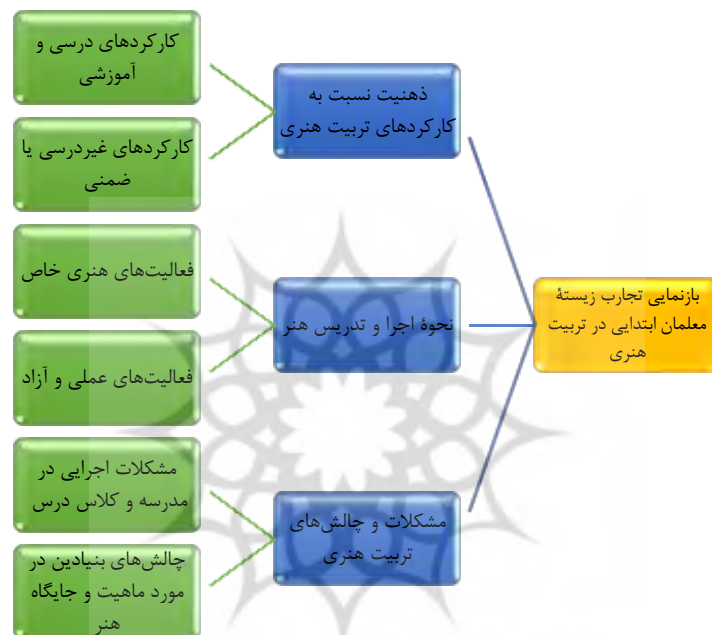
فقدان برنامه آموزشی تخصصی هنر برای معلمان

«نظام آموزشی ما تعریف و برنامه‌ای برای آموزش ویژه و تخصصی تربیت معلم هنر و کلاً توجه به درس هنر ندارد...» (شرکت‌کننده شماره ۲).

«در دوره ابتدایی باید کلاس‌هایی برای آموزش معلمان ابتدایی بگذارند تا آموزش ببینیم و آموزش دهیم. هیچ اراده و زمینه‌ای برای این کار نیست...» (شرکت‌کننده شماره ۷).

«معلم آموزشی نمی‌بیند، علم تدریس هنر را نداریم، خودمان بلد نیستیم، اداره آموزش و پرورش هم کار جدی برای این مورد نمی‌کند. باید ضمن خدمت و دوره تخصصی وجود داشته باشد...» (شرکت‌کننده شماره ۹).
به‌رحال، با عنایت به اطلاعات و یافته‌های حاصل از تحقیق که در فوق مورد اشاره و تبیین قرار گرفت می‌توان خلاصه و با الگوی مفهومی این پژوهش را به‌صورت شکل ۱ نمایش داد.

شکل ۱: الگوی مفهومی مستخرج از داده‌های پژوهش

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی و کاوش برنامه‌های درسی مدارس از دیدگاه کنشگران و فعالان آموزشی و تربیتی به‌ویژه معلمان و دبیرانی که خود مجریان آن‌ها بوده و با زوایای پیدا و پنهان آموزش و اجرای برنامه مرتبط و درگیر هستند، همواره می‌تواند داده‌ها و اطلاعات متنوع و مفیدی را در زمینه واقعیات اجرایی و میزان اثربخشی واقعی برنامه‌ها فراهم کرده و زمینه‌های لازم را برای اصلاحات کیفی و ضروری ایجاد کند. تربیت هنری از جمله حوزه‌های برنامه درسی است که بنا به مستندات گوناگون نقش فراوانی در رشد و شکوفایی قابلیت‌ها و ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان دارد. بالطبع، تحقیق پیرامون این حوزه مهم و بررسی جنبه‌های گوناگون آن از منظر و دیدگاه مجریان نظام آموزشی یعنی معلمان می‌تواند زمینه‌های لازم را برای درک بهتر وضعیت موجود فراهم کرده و ایجاد تغییراتی معنادار را در این

عرصه باعث گردد. پژوهش حاضر با درک اهمیت این نکته تلاش کرده تا وضعیت هنر و تربیت هنری را بر مبنای روایت‌ها و تجارب زیسته معلمان دوره ابتدایی مورد واریسی عمیق و کیفی قرار دهد. یافته‌های حاصل از این تحقیق نشان داد که معلمان مدارس ابتدایی نسبت به نقش و کارکرد تربیت هنری دارای شناخت و ذهنیت مناسبی هستند. به عبارت دیگر، تحلیل پاسخ‌های ارائه شده نشان داد که آنان برای تربیت هنری دو دسته کارکردهای درسی (آموزشی) و کارکردهای غیردرسی (ضمنی) قائل هستند. کارکردهای درسی، شامل کمک و تأثیر مثبت تربیت هنری در تدریس معلمان، رشد خلاقیت دانش‌آموزان و ایجاد انگیزه یادگیری در آن‌هاست و کارکردهای غیردرسی مواردی همچون کمک به رشد دانش‌آموزان در ابعاد مختلف، شناخت مشکلات روحی و روانی آن‌ها، نشاط در مدرسه، تقویت مشارکت‌پذیری فراگیران و پرورش حواس و عواطف آن‌ها را در بر می‌گیرد. نتیجه یادشده با برخی سوابق و مستندات پژوهشی موجود از جمله یافته‌های (Karami & Abedi, 2018)، (Salehi & Abbaszadeh & et al, 2015)، (Ford (2008)•Entezami, Saif Nraghi & Naderi, 2018)، (Karami & Abedi, 2018) بر این واقعیت تأکید کرده‌اند که اصولاً رابطه هنر و تربیت رابطه‌ای دیرین بوده و هنر در ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی به‌ویژه در تعلیم و تربیت دارای جایگاهی بی‌بدیل است و چنانچه پیام‌های آموزشی و تربیتی با جاذبه‌های هنری همراه شود موفقیت و اثربخشی مضاعفی پیدا می‌کنند. لذا باید این واسطه ارزشمند را شناخته و آن را در نظام آموزش رسمی و غیررسمی به خدمت گرفت. همچنین، یافته‌های تحقیق (Entezami, Saif Nraghi & Naderi, 2018) نشان داد که عملکرد مؤلفه‌های تربیت هنری در عناصر برنامه درسی و اجرای آن در کلاس درس تغییرات مثبت و معناداری در ارتقای سطح یادگیری و خلاقیت دانش‌آموزان به وجود آورده و ضرورت دارد که در کل دوره ابتدایی و دروس گوناگون از این عملکرد بهره لازم برد تا اثرات این نوع برنامه درسی مشخص‌تر گردد. نتایج پژوهش (Ford, 2008) نشان داد که توجه جدی به تربیت هنری موجبات لذت‌بخش شدن تجربه‌های تحصیلی می‌شود و در نتیجه دانش‌آموزان اشتیاق بیشتری به پیشرفت تحصیلی و یادگیری دروس از خود نشان می‌دهند. پژوهش (Abbaszadeh & et al, 2015) هم نشان دادند که موسیقی در بهبود عملکرد خواندن و نوشتن دانش‌آموزان به‌خصوص دانش‌آموزان دارای اختلالات یادگیری مؤثر است. چرا که موسیقی به دلیل انرژی‌زایی، تحرک‌آفرینی و جذابیت ذاتی بسیار کارآمد است. نتایج حاصل از پژوهش (Salehi & et al, 2021) نیز نشان داد که خرده مقیاس‌های خلاقیت (ابتکار، انعطاف‌پذیری، سیالی و بسط) در نتیجه استفاده از هنر در دانش‌آموزان رشد می‌یابد. نتایج دیگر پژوهش نشان داد هنر- بازی درمانی در مقایسه با ذهن آگاهی تأثیر بیشتری بر خلاقیت دانش‌آموزان دارد و روش هنر- بازی درمانی به‌عنوان یک روش مداخله‌ای مؤثر در رشد و پرورش خلاقیت کودکان دبستانی می‌تواند مورد استفاده مربیان قرار گیرد. اصولاً باید بر این نکته تأکید کرد که شرط لازم برای موفقیت و کارآمدی هر برنامه درسی آن است که مجریان

یعنی همان معلمان و مربیان از شناخت و ذهنیت لازم نسبت به کارکرد و ضرورت وجودی آن حوزه برخوردار باشند تا با اتکا به این شناخت بتوانند تعهدات حرفه‌ای و مسئولیت‌های آموزشی خود را به نحوی درست انجام دهند. از این منظر، می‌توان گفت معلمان مدارس ابتدایی علیرغم بعضی محدودیت‌ها و بی‌مهری‌ها نسبت به درس هنر، کارکردهای مثبت تربیت هنری در ابعاد درسی و غیردرسی دانش‌آموزان را مورد تأیید و تأکید قرار داده‌اند. بدیهی است چنین ذهنیت حمایتی می‌تواند بسترهای بهتر و همدلانه‌تری را برای توجه جدی به درس هنر در مدارس ابتدایی و اجرای کیفی‌تر آن فراهم سازد.

همچنین، واکاوی دیدگاه‌ها و تجارب معلمان ابتدایی در مورد سؤال دوم پژوهش یعنی نحوه اجرای درس هنر در کلاس‌های درس نشان داد که آنان از فعالیت‌های مختلفی نظیر نقاشی، کاردستی، نمایش، داستان‌گویی، کار با گل و خاک رس، خیاطی، سرود و موسیقی و..... استفاده می‌کنند. در این تحقیق، مجموع فعالیت‌های مذکور در دو شکل فعالیت‌های خاص هنری و فعالیت‌های آزاد و عملی مفهوم‌پردازی و تقسیم‌بندی شد. آنچه مسلم است درک این واقعیت مهم است که عمده فعالیت‌های انجام شده توسط معلمان در درس هنر دانش‌آموزان ابتدایی بر روی نقاشی و کاردستی متمرکز بوده و میزان درگیری معنادار دانش‌آموزان با زمینه‌ها و رشته‌های متنوع هنری در حد قابل توجهی نیست. (Art Curriculum Guide, 2012) تأکید کرده است که اجرای بهینه تدریس هنر در کلاس‌های درس مستلزم به‌کارگیری روش‌های گوناگونی مثل روش توضیحی، پرسش و پاسخ، روش نمایشی، روش گروه‌های کوچک، روش ایفای نقش، گردش علمی، روش واحد کار (پروژه) است. ولی در عمل به دلیل نواقص و تنگناهای اجرایی امکان و فرصت چندانی برای استفاده از روش‌های مذکور وجود ندارد. (Rezaei, 2013) در تحقیق خود تصریح کرده است که کمبود نیروی انسانی متخصص و با تجربه در امر آموزش هنر، اشتغال به آموزش هنر توسط نیروهایی که مدرک تحصیلی آن‌ها تناسبی با تدریس این درس ندارد، استفاده ابزاری از کلاس درس هنر برای پر کردن ساعت موظف معلمان دروس دیگر موارد جدی هستند که اجرای درست و کیفی آموزش هنر در مدارس را با مانع مواجه کرده‌اند. تحقیق (Tabatabaei, 2015) هم نشان داد که عدم آشنایی معلمان با روش‌های مناسب تدریس، کمبود معلم متخصص، نگرش منفی معلمان، ارزشیابی نامناسب از درس هنر و عدم آگاهی مدیران مدارس از نقش هنر موانع اجرای صحیح این درس به شمار می‌روند. (Mehrmohammadi & Kian, 2014) بر این نکته تأکید کرده‌اند که از مشکلات مهم اجرای آموزش هنر در دوره ابتدایی کمبود نیروی انسانی آموزش دیده است و احیای آموزش هنر و نهادینه‌سازی آن به منزله قلمرو اساسی آموزشی و تربیتی دانش‌آموزان در گرو تربیت نیروی انسانی متخصص است. همچنین، تربیت هنری دانش‌آموزان نیازمند آشنایی معلمان با مبانی و اصول تربیت هنری و دریافت آموزش‌های تخصصی در زمینه روش‌های تدریس، نظریه‌های یادگیری و کاربرد نظریه‌های یادگیری در برنامه درسی است. در واقع، می‌توان

برداشت کرد که به خاطر عدم برخورداری معلمان مدارس ابتدایی از آموزش‌های تخصصی هنری که خود ریشه در نوع نگرش و دیدگاه موجود نسبت به جایگاه درس هنر در نظام آموزشی کشور دارد، نحوه اجرای درس هنر در کلاس‌ها غالباً واجد شاخص‌های کیفی لازم نبوده و عملاً عمده فعالیت‌های کلاسی این درس به سمت نقاشی و انجام کاردستی که پیچیدگی کمتری دارند، سوق داده شده و از حضور معنادار و اثرگذار سایر عرصه‌های تربیت هنری از قبیل موسیقی، نمایش، هنرهای تجسمی، پانتومیم و... در مدارس خبر و اثری نیست. بدیهی است کمبودهایی از این دست رشد ظرفیت‌های هنری و زیبایی‌شناختی دانش‌آموزان را با مشکلات جدی همراه می‌کند.

از سوی دیگر، تحلیل دیدگاه‌ها و تجارب معلمان ابتدایی در زمینه سؤال سوم تحقیق یعنی مشکلات و چالش‌های آموزش هنر نشان داد که از نظر مطلعین یا مشارکت‌کنندگان دو دسته چالش‌های اجرایی و مشکلات بنیادی مهم‌ترین معضلاتی هستند که در حال حاضر تربیت هنری در مدارس ابتدایی با آن‌ها دست‌به‌گریبان می‌باشد. درحالی‌که چالش‌های اجرایی وجود تنگناهای تجهیزاتی و انسانی مدارس نظیر کمبود امکانات، تجهیزات، کارگاه و فضای هنری مناسب، فقدان معلم تخصصی هنر، زمان اندک و نامناسب هنر در برنامه هفتگی و عدم وجود کتاب درسی مستقل هنر را مورد تأکید قرار می‌دهند، مشکلات بنیادی به وجود معضلاتی مثل اهمیت ندادن به جایگاه درس هنر، عدم شناخت و همراهی خانواده‌های دانش‌آموزان، هزینه‌بر بودن آموزش هنر، فقدان برنامه آموزش تخصصی هنر برای معلمان اشاره دارند. در پژوهش‌های مختلف نظیر تحقیق (Aghaei Aberandabadi & et al (2020), (Rezaei, 2013), (Hossainirad, 2012), (Zolfegharian & Kian, 2014) و (Nouri & Farsi (2015 وضعیت نامساعد تربیت هنری و مشکلات فزاینده آن در مدارس مورد توجه قرار گرفته است که با نتایج تحقیق حاضر همخوان است. (Aghaei Aberandabadi & et al, 2020) در تحقیق خود گزارش کرده‌اند به نظر می‌رسد تربیت زیبایی‌شناختی به‌عنوان فرابرنامه درسی در نظام آموزش و پرورش کشور مورد بی‌توجهی افزون‌تری است و مفهوم‌پردازی جامعی از این نوع تربیت در نظام آموزش و پرورش کشور به‌خصوص از منظر اسلامی صورت نگرفته است. (Rezaei, 2013) در تحقیق خود نشان داد که اعلام نارضایتی از کمبود وسایل و ابزار هنری و گرانی آن‌ها از سوی دانش‌آموزان و والدین آن‌ها گواه آن است که یکی از عوامل بازدارنده در راه تربیت هنری همین عدم دسترسی یا دشواری تهیه این وسایل و ابزار است. تحقیق (Hossainirad, 2012) نشان داد که عدم استقبال والدین، نبودن کتاب و محتوای مناسب و کمی ساعات اختصاص یافته به درس هنر، عدم تخصص معلمان، تعداد زیاد دانش‌آموزان، کهنه بودن مطالب هنری، جذابیت نداشتن مطالب برای دانش‌آموزان، مشکلات چاپی فاحش در کتاب هنر مشکلات جدی درس هنر به شمار می‌روند. (Zolfegharian & Kian, 2014) نیز در پژوهش خود وجود مسائلی مانند کمبود وقت، کمبود بودجه، ناآگاهی والدین از اهمیت هنر و بی‌توجهی جدی به برنامه درسی هنر را به‌عنوان معضلات درس هنر

مطرح می‌کنند. (Nouri & Farsi, 2015) نیز در تحقیق خود تصریح کرده‌اند که اگر چه درس هنر در اسناد برنامه درسی هنر و مدارس از جایگاهی مستقل و تعریف شده برخوردار است، اما در عمل شواهد این امر را تأیید نمی‌کند. به‌علاوه، معماری و فضای فیزیکی مدارس دارای تناسب کافی و جذابیت نبوده و زمینه مناسبی را برای رضایتمندی و پرورش قابلیت زیبایی‌شناختی دانش‌آموزان و معلمان فراهم نمی‌کند. با توجه به مطالب و یافته‌های مذکور می‌توان گفت که اساساً موفقیت هر برنامه درسی منوط به فراهم بودن شرایط اولیه و امکانات ضروری و لازم می‌باشد. بدیهی است فقدان این موارد تحقق اهداف موردنظر را با موانع متعددی همراه کرده و کارآمدی نظام آموزشی را به‌گونه‌ای قابل‌ملاحظه کاهش می‌دهد. از این منظر، وجود تنگناها و کمبودهایی که تربیت هنری در مدارس ابتدایی با آن دست‌به‌گریبان است، تحقق اهداف زیبایی‌شناختی و به‌تبع آن رشد علائق، استعدادها و مهارت‌های هنری دانش‌آموزان را با دشواری‌های زیادی همراه می‌سازد. به‌علاوه، در چنین شرایطی مدارس ابتدایی نیز نخواهند توانست از ظرفیت‌های هنر و آموزش هنر برای افزایش کیفیت و کارایی آموزش و یادگیری فراگیران خود استفاده بهینه‌ای به عمل آورند. بنابراین، ارتقای نقش و جایگاه تربیت هنری نیازمند مواجهه واقع‌بینانه و عقلانی با مشکلات مذکور است.

به‌هرحال، آنچه مسلم است آنکه اجرای مناسب هر نوع برنامه درسی از جمله آموزش‌های هنری مستلزم وجود شرایط لازم از جمله به رسمیت شناختن جایگاه و هویت درس هنر، فراهم بودن امکانات، زمان کافی، اهداف دقیق، محتوای منسجم و برخوردار بودن معلمان ابتدایی از مهارت‌های تخصصی مرتبط با رشته‌های مختلف هنری است. از این منظر، با توجه به یافته‌های حاصله پیشنهاد می‌شود که در راستای استفاده بهتر از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های درس هنر در پایه‌ها و دوره‌های تحصیلی مختلف به‌ویژه در مقطع ابتدایی (با توجه نقش و اهمیت این دوره در رشد شخصیتی دانش‌آموزان) نظام آموزشی کشور تدابیر لازم اندیشیده شده و به‌طور خاص در دو عرصه یعنی مشروعیت بخشی و تعیین جایگاه واقعی و اصلی درس هنر و رفع کمبودها و چالش‌های اجرایی آن در مدارس کشور به‌ویژه مراکز آموزش ابتدایی تغییرات لازم انجام بگیرد. در این راستا، تغییر در نگرش و نوع نگاه سیاست‌گذاران، برنامه ریزان و مدیران نهاد آموزش و پرورش نسبت به تربیت هنری و شأن و جایگاه آن بر بهبود وضعیت هنر در مدارس تأثیر فراوانی داشته و باعث می‌شود که درس هنر در برنامه هفتگی مدارس و نیز ترجیحات آموزشی کادر مدیریتی و آموزشی صرفاً نقشی فرعی، حاشیه‌ای و تفننی نداشته و از شکل یک برنامه درسی مغفول (محدوف) خارج شود. بدیهی است این رویکرد موجب اعاده جایگاه درس هنر در مدارس همپای سایر دروس شده و مانع از برخورد خنثی و منفعلانه مراکز آموزشی و خانواده‌ها با تربیت هنری می‌شود.

از سوی دیگر، به موازات به رسمیت شناختن جایگاه تربیت هنری به‌عنوان یک حوزه مهم برنامه درسی انجام اقدامات کارساز جهت حل مشکلات و تنگناهای اجرایی مدارس در زمینه درس هنر نیز

دارای اهمیت خاص خود است. به‌ویژه برنامه‌ریزی و اقدام لازم جهت تربیت نیروی انسانی متخصص هنری و به‌کارگیری آن‌ها برای تدریس هنر در دوره ابتدایی، آموزش کیفی معلمان مدارس ابتدایی موجود جهت افزایش اثربخشی و کارایی حرفه‌ای آن‌ها در درس هنر دارای اهمیت قابل توجهی است. از این گذشته، تخصیص و تأمین امکانات و تجهیزات هنری مدارس، ساخت و توسعه کارگاه‌ها و فضاهای هنری، تأمین مالی مدارس جهت تهیه برخی ملزومات هنری که خرید آن‌ها برای دانش‌آموزان مقدور نیست، افزایش ساعات درس هنر در برنامه هفتگی دوره ابتدایی، برگزاری مسابقات در رشته‌های مختلف هنری و تجلیل و تقدیر از برگزیدگان، تشکیل نمایشگاه‌های آثار هنری در مدارس جهت نمایش فعالیت‌های هنری دانش‌آموزان و تشویق مناسب آن‌ها و کشف برخی استعدادها، بازدید دانش‌آموزان از نگارخانه‌ها، موزه‌ها و نمایشگاه‌های هنری و..... مواردی است که انجام آن‌ها بسترهای عملی و لازم را جهت نقش‌آفرینی مثبت و سازنده تربیت هنری در مدارس فراهم کرده و در نتیجه آن رشد موزون و یکپارچه دانش‌آموزان را در همه ابعاد وجودی به همراه خواهد داشت.

محدودیت‌های پژوهش

۱-زمینه و حوزه موردبررسی در این پژوهش محدود به واری و وضعیت تربیت هنری در دوره ابتدایی بوده است. بنابراین، نتایج حاصله را نمی‌توان به سایر دوره‌های تحصیلی تعمیم داد.
 ۲-در این پژوهش تربیت هنری فقط در قالب سه بعد مورد تأکید محققان (ذهنیت معلمان ابتدایی در مورد کارکردهای تربیت هنری، چگونگی اجرای آن و شناسایی چالش‌ها) بررسی شده است.
 ۳-قلمرو جغرافیایی این پژوهش با توجه به ماهیت کیفی آن یک شهرستان خاص در استان اصفهان بوده است.

سیاسگزاری

محققان بر خود فرض می‌دانند که از همه معلمان مشارکت‌کننده که زمینه جمع‌آوری اطلاعات و انجام تحقیق را ممکن کردند، صمیمانه قدردانی نمایند.

References

- Abbaszadeh, M., Pouyamanesh, J., & Amiri Majd, M. (2015). The effectiveness of music therapy in improving the reading and writing performance of students with and without math disorder, *Journal of Learning Disabilities*, 3 (3), 68-78.[In Persian]
- Adib Haj Bagheri, M., Parvizi, S., & Salsali, M. (2007). Qualitative research method, Tehran: Boshra.[In Persian]
- Aghaei Aberandabadi, S. E., Mahroozadeh, T., & Imani Naeini, M. (2020). The approach to the field of artistic and aesthetic education, the subject-oriented approach or the approach of receiving feeling and meaning. *Research in*

Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences-Curriculum Planning), 17 (38), 1-11.[In Persian]

Amin Khandaghi, M., & Pakmehr, H. (2013). The rule of traditional discipline based on the orientations of the art education program, art teachers in the middle school: challenges and problems, *Journal of New Educational Approaches*, 8 (1), 21-46.[In Persian]

Amini, M., & Mashallahinejad, Z. (2014). Rethinking some of the basic issues of Iranian education, *Kashan University Press*. [In Persian]

Ayben, K., Tanir, A., Cakir, I., Ayhan, O., & Zulfikar, D. (2012). Teaching visual arts in primary school teaching departments with postmodern art education approach, *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 51, 1044 – 1049.

Aypek Arslan, A. (2014). A Study into the effects of art education on children at the socialisation process, *Procedia - Social and Behavioral Sciences*. 116, 4114-4118.

Bazargan, A. (2013). Educational evaluation, *Tehran: Samt*. [In Persian]

Bazargan, A. (2010). An introduction to qualitative and mixed research methods, common approaches in behavioral sciences, *Tehran: Didar*. [In Persian]

Bitarafan, F. S., Sujudi, M., & Dehghani, M. (2020). Investigating the implementation barriers of the document of fundamental transformation of education based on Fullan model: A case study of aesthetic and artistic education. *Research in Curriculum Planning (Knowledge and Research in Educational Sciences-Curriculum Planning)*, 17 (40), 90-110.[In Persian]

Chihlee, D., Jei Lu, J., Mao, K-M., Hsing Ling, S., Chun Yeh, M., & ling Hsieh, C. (2014). Does teacher's charisma can really induce students learning interest? *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 116, 1143 – 1148.

Choi, M., Tessler, H., & Kao, G. (2020). Arts and crafts as an educational strategy and coping mechanism for Republic of Korea and United States parents during the COVID-19 pandemic. *Int Rev Educ* (66), 715–735.

Klaki, H. (2009). Grounded + as a method of theorizing, *Cultural Research Letter*, 3 (6): 119-140.[In Persian] Danaeifard, H., Alvani, S.M., and Azar, A. (2003). Qualitative research methodology in management, a comprehensive approach, *Tehran: Saffar*. [In Persian]

Davies, D. (2010). Enhancing the role of the arts in primary pre- service teacher education. *Teaching and Teacher Education*, 26(3), 630-638.

Ebrahimi, A., Zanganemotlagh, F., Jafarianyasar, H., & Mohamm dinaeni, M. (2021). Analysis of aesthetics education curriculum and identification of aesthetic educational strategies in Farhangian University. *Journal of Research in Teaching*, 8(4), 192-164. [In Persian]

Eisner, E. W. (2002). *The arts and the creation of mind*, Yale University Press.

Emami Sigaroudi, A. H., Dehghan Nairi, N., Rahnavard, Z., & Nouri Saeed, A. (2012). Qualitative Research Methodology: Phenomenology, *Journal of Holistic Nursing and Midwifery*, 22 (68), 56-63.[In Persian]

Engelhardt, R. (2005). *Educating for Creativity: Bringing the Arts and Culture into Asian Education*, Unesco.

Entezami, M., Saif Naraghi, M., & Naderi, E. (2015). Performance of Art Education Based on Curriculum Elements in the Sixth Grade Experimental Science Course in the 94-93 Academic Year in Tehran, *Journal of Education*, 33 (129), 75-91. [In Persian]

Fallahi, V., Safari, Y., & Yousef Farhanak, M. (2011). The effect of education with artistic education approach on artistic activities and process skills of fourth grade elementary students, *Journal of Educational Innovations*, 10 (39), 101-118. [In Persian]

Farasatkah, M. (2015). *Qualitative research method in social sciences, with emphasis on grounded theory*, Tehran, Agah. [In Persian]

Ford, L. (2008). *How can art education enhance the content subject area in an urban school setting*, Ed.D Dissertation, Western Michigan University.

Ghaffari, K., Kazempour, I., & Oqati Hamedani, M. (2017). The effect of discipline-based art education curriculum on art education of elementary students. *Research in Curriculum Planning*, 14 (25), 98-110. [In Persian]

Ghahremani, J. (2004). The impact of teaching aids on effective teaching, *Monthly Educational Journal*, (294 and 295), 58-61. [In Persian]

Griffiths, S. (2005). The mental health benefits of art and creativity for young African and Caribbean men, *The Mental Health Review*, 10(2), 27-31.

Gullatt, D.E. (2008). *Enhancing student learning through arts integration: Implication for the profession*. *The High School Journal*. 91(4).12-25.

Hassanpour, F., & Nikname, N. (2017). The use of Iranian painting in teaching art to junior high school students to increase visual creativity, *New Educational Thoughts*, 13 (1), 165-182. [In Persian]

Hosseini Rad, M. (2012). Problems of art teaching, *Journal of Growth of Art Education*, 9 (4), 54-57. [In Persian]

Hudson, P., & Hudson, S. (2007). Examining preservice of teachers, preparedness for teaching Art. *International Journal of education & the Art*, 8(5), 1-25.

Iwai, K. (2002). The contribution of arts education to children's lives. *PROSPECTS* 32, 0. <https://doi.org/10.1023/A:1022102017139>.

Karami, G. H., & Abedi, M. (2017). A look at the dimensions and functions of art education, *Royesh Quarterly*, 6 (2), 169-188. [In Persian]

Kargozar, M., kabok, H., & Al-Daghi, A. (2019). Comparative study of art curriculum in elementary school in Iran and Japan, *Quarterly Journal of Educational Innovations*, 18 (69), 113-138. [In Persian]

Ko, A. (2006). *The beauty of harmony: clues from Chinese aesthetics for contemporary art and education*. Ph. D Disertation.

Lampert, N. (2006). Critical thinking dispositions as an outcome of art education, *Studies in Art Education*, 47:3, 215-228, doi: 10.1080/00393541.2006.11650083.

Alekseeva, Larisa. (2019). Art education and its impact effects on modern students. International Conference "Education Environment for the Information Age" 57-66. 10.15405/epsbs.2019.09.02.8.

Lorimer, M.R. (2007). Interdisciplinary arts education in middle level schools, Ph. D Disertation, The Claremont Graduate University.

Morrow, R., Rodriguez, A., & King, N. (2015) Colaizzi's descriptive phenomenological method. *The Psychologist*, 28 (8): 643–644.

Mayer, F. (1995). History of educational thoughts, Volume II, translated by Ali Asghar Fayyaz, Tehran: Samt.[In Persian]

Mehrmohammadi, M., & Kian, M. (2014). Curriculum and art education in education, Tehran: Samt.[In Persian]

Mehrmohammadi, M. (2000). Rethinking the teaching-learning and teacher education process, Tehran: Madreseh.[In Persian]

Mehrmohammadi, M. (2004). General art education, what, why and how, Tehran: Madreseh.[In Persian]

Mehrmohammadi, M., & Amini, M. (2001). Designing an ideal model of art education in the elementary school, *Al-Zahra University Humanities Quarterly*, 11(39): 219-245.[In Persian]

Mohammadpour, A., & Bahmani, M. (2010). Women, passage and introduction of signs, *Journal of Strategic Studies of Women*, (47), 41-72.[In Persian]

Nouri, A., & Farsi, S. (2015). Evaluation of elementary school art curriculum by educational connoisseurship and criticism method, *Journal of Education*, (125), 77-114.[In Persian]

Karami, G., & Abedi, M. (2017). A look at the educational dimensions and functions of art. *Rooyesh-e- Ravanshenasi Journal*. 6 (2), 169-188. [In Persian]

Rasti, R., Mansouri, S., & Khayyat, M. (2019). The role of art education in promoting the identity of preschool and elementary school children. The first national conference on the identity of Islamic Iranian children in preschool level. *YAZD*. [In Persian]

Rezaei, M. (1392). Art education in the Iranian educational system, *Journal of Culture and Communication Studies*, 14 (22), 7-29.[In Persian]

Salehi, L., Badri Gargari, R., & Aqdasi, A. N. (2021). Comparison of the effectiveness of art-play therapy and mindfulness training on the creativity of elementary school students, *Research in Teaching Quarterly*, 9 (3):1-22. [In Persian]

Sharafi, H. (2007). Art education in accordance with aesthetic activities, art production and related concepts, *Journal of Fine Arts* (32), 92-81.[In Persian]

Sortiji Okarkaei, A. A., & Rastegarpour, H. (2011). The relationship between art education and the approach of art education and creativity of fifth grade students in Iranian primary schools in the academic year 2008-2009, *Journal of Initiative and Creativity in the Humanities*, 1 (3): 1-27.[In Persian]

Tabatabai, M., Abbasi, P., & Mortaheb, A. (2015). Investigating the barriers to performing art lessons from the perspective of elementary school teachers in Isfahan, *Journal of Preschool and Primary Studies*, 1 (3): 1-15. [In Persian]

Tamanaeifar, M. R., Amini, M., & Yazdani Kashani, Z. (2009). Reflections on the functions of art education in the educational system, *Jelveh Honar Quarterly*, 1(2):5-16. [In Persian]

Yarigholi, B. (2014). Students' experience of teacher justice: A Phenomenological Study, *Strategies of instruction*. 7 (4). 266-271. [In Persian]

Zolfagharian, M., & Kian, M. (2014). Analysis of teachers' experiences in teaching art in Elementary schools: a qualitative research, *Bi Quarterly of Curriculum Theory and Practice*, 2(4), 160-135. [In Persian]

